

18

ODD TILLER

Ti unge liv

Hagebyen mot hakekorset

Gyldendal Norsk Forlag · Oslo

1982

109400

Spontan motstand

Utover første krigsvinteren og våren førte nazistene en vervingskampanje. De lokket med pene hirduniformer og en ærefull plass i landets historie om vi forsto vår tid.

Men vi sang:

Lille hirdgutt tjukk i hue
Har du fått deg ny dress?
Har du fått den av Quisling
for å stå i NS?

En skisøndag i Nordmarka ble vi revet med i et oppløp utenfor Tryvannstua. Hirdden hadde holdt et renn i kleiva og det var kommet til klammeri mellom en hirdmann og en skikkelig nordmann. Da hirdmannen prøvde seg, reagerte folk omkring spontant. Hirdden måtte ta beina fatt og gå i dekning inne på Tryvannstua. I en stor ring rundt tunet sto hundrevis av oss og huiet mot hirdmennene. Men en av dem, en svær brande av en kar, antakelig en offiser, klarte ved sin fryktløse opptreden på tunet å holde folkemengden i sjakk. Der han gikk fram veik ringen av folk tilbake. Etter noen timer løste ringen seg opp, og beleiringen av Tryvannstua gikk i oppløsning.

Et halvt år senere kom det til en ny konfrontasjon, og denne gangen hjemme på Hagebyen. En hirdtropp marsjerte flere kvelder på rad forbi trikkesløyfen ved Ullevål Kino. En dag satte vi i gang en konsert med sykkelklokker. Neste dag var syklenes antall mangedoblet, og konserten av sykkelklokker virkelig storslagen. Vi begynte å forberede oss på å gjenta den når de kom tilbake.

Men som de kom marsjerende, lød det fra troppsføreren: «Hird storm!» De dro køllene og sprang på oss. Vi sprang til alle kanter, hulter til bulter i vill forvirring.

Den neste dag var det nok noen hver av oss som forsøkte å late som vi hadde vært både kaldblodige og snarrådige. Men sannheten var at vi ble fullstendig overrumplet. Hirdden hadde tatt pipen på oss fullstendig. Men skrønene om små private bragder som kom i omløp, hadde også en misjon. De tjente til å styrke flammen av motstandsvilje som den enkelte bar inne i seg. Hirdden hadde nok seiret på gata, men ikke i hjertene. Fra nå av var det klinkende klart at vi også var i krig med Hirdden og NS. Fra alle kanter hørte vi rykter om sammenstøt mellom hird og gode nordmenn. I Drammen skulle en hirdmann være blitt tråkket i hjel av en rasende folkemengde. Fra nå av kunne ingen gå på et av nazistenes folkemøter uten å bli stemplet som nazist, og på skolen ble de fem seks hirdguttene vi hadde, frosset ut.

Idrettslagets medlemsmøter ble etter hvert et viktig møtested. Ullevål Idrettslag var på denne tida fritt for nazister, så stemningen på møtene ble mer og mer patriotisk. En kveld skulle det være spørrekonkurransen, og det ble spurt om hvilken tysk båt som ble senket i Drøbakundet 9. april. Han som skulle svare nølte først litt, så stemningen ble skrudd opp flere hakk. Så ramset han opp: Blücher, Lützwow og Emden.

Da sto jubelen i taket, og Alf som satt med trekkspillet på fanget, tok en liten trudelutt.

Det kjentes som taket skulle løfte seg i det lille møtelokalet i kinobygningen. Den patriotiske stemningen var til å ta og føle på. Ingen ønsket å gjendrive denne overdri-velsen.

Men det varte ikke lenge før nazifiseringa av idretten ble forsøkt. Også i Ullevål Idrettslag skulle vi i løpet av vinteren få oss tildelt en nazist som formann. Riktignok bodde han på Hagebyen, men medlem av idrettslaget hadde han aldri vært.

Utover vinteren så vi imidlertid mindre og mindre til Sollesnes i timene. Vi forsto det foregikk viktige ting på lærerværelset. Quisling som nettopp var blitt utnevnt til ministerpresident av tyskerne, gjorde et fremstøt i lovs form for å tvinge all ungdom inn i NS's ungdomsfylking og alle lærere inn i Norges Lærersamband. Et halvt år tidligere hadde tyskerne slått hardt til mot en såkalt melkestreik på noen bedrifter i Oslo. De hadde skutt Viggo Hansteen og Rolv Wickstrøm for riktig å sette en støkk i befolkningen. Det kom ingen innkalling til ungdomsfylkingen til oss unge fra nazistene. Det viste seg fort at slaget kom til å stå om lærerne. Lektor Sollesnes var tydeligvis på farten seint og tidlig.

Alle ble oppskaket da vår sykmeldte rektor Lødrup rykket ut i avisene og bad lærerne slutte opp om lærersambandet. Vi elever hadde trodd han var blant de beste av gode nordmenn. Nå falt skjellene fra våre øyne. Bak store fyndige ord hadde han i virkeligheten vært unnfalende og hadde nok vært mer populær blant foreldre og elever enn blant sine lektorer. Blant motstanderne var det visst Sollesnes som førte an.

Fjalestad, vår klasseforstander, snakket med oss i all forsiktighet. Vi hadde dessverre en nazistgutt i klassen, så han måtte velge sine ord med omhu for ikke å risikere å bli angitt.

Etter en drøy uke lekket det ut at lærerne var enige om å nekte. De skulle sende individuelle utmeldingsbrev. Den 20. februar gikk Arne, sønn av rektor Ullmann, av gårde med farens utmeldingsbrev og postet det så alle som sto i kø utenfor Samvirkelaget kunne se hva som foregikk. Gamle Ullmann hadde trass i at han var kjent som arbeiderpolitiker før krigen, ord på seg for å være den sindigste blant de sindige. Vi fikk større og større tro på at lærerfronten ville holde. Hva ville nazistene svare

med? Spenningen steg fra dag til dag. Da kom det ut at alle lærere som hadde protestert mot lærersambandet ikke ville få utbetalt lønna si. Hjemme hos oss hvor båten såvidt bar fra måned til måned, ville en uteblitt månedslønn vært noe bortimot en katastrofe. Men far som var revisor i Kommunen, kunne etter et par dager fortelle at det var et helt ubetydelig antall lærere som hadde latt seg utbetale lønn.

Hva vi ikke visste, var at Hjemmefrontledelsen hadde fått penger fra London som nå i all hast ble distribuert utover landet utenfor de normale kanalene. Men nå stengte også nazistene alle landets skoler for en måned. De kalte det brenselserie, men vi skjønnte godt at det var en slags straffereaksjon mot lektorene.

De svarte med å organisere undervisningen på privat grunn. Mest holdt vi til hjemme i storstua til Anders Røhr, men vi var da hjemme hos Sollesnes noen ganger også.

Tidlig i mars -42 fikk vi tak i et flygeblad hvor foreldrene ble oppfordret til å uttrykke sin solidaritet ved å sende inn en protest mot at deres barn skulle bli tvunget inn i NSUF's ungdomstjenste.

Protesten skulle underskrives med fullt navn og adresse, så dette var heller ikke aldeles ufarlig. Men nå var stemningen steget mange hakk. Far og mor var ikke i tvil om at de skulle protestere, selv om far med sitt levebrød i Aker Kommune visste han var i en utsatt stilling. Den 6. mars kunne vi fra stuevinduet se alt folk valfarte til postkontoret for å postlegge sin protest.

Til vår store glede så vi at vi var så mange at de umulig kunne gjøre noe mot oss. Vi var for mange. Men lærerne var ikke for mange. I slutten av mars kom arrestasjonene. På vår skole tok de Bille, Mørland, Sende og Simonsen. Fra dag til dag fulgte den illegale pressen opp hvordan

noe vesentlig. Det første nummeret kom i løsblad som vi måtte stifte. Hjemme hos Toto fikk vi bruke det store stuebordet, og på noen timer stiftet vi de fire sidene av «Ånd og Handling».

Et par pakker skulle sendes utenbys og trengte kamufasje. Vi regnet med at et fiktivt navn med en tilsynelatende eksisterende adresse trengtes som avsender for at pakkene skulle passere uhindret gjennom kontrollen. Gode ånder sto oss bi nede i posthuset, så ingen ble arrestert på grunn av disse illegale forsendelsene.

Vi var sørgelig klar over at distribusjonsapparatet vi hadde improvisert, ikke på noen måte var på høyde med ledelsens ambisiøse målsetting. Det å nå 2 000 intellektuelle var en bortimot håpløs oppgave. En god del av dem havnet gjennom Rasmus på Akers Mek. En bunke gikk med posten til Kristian på Lillehammer. Da han fikk den forholdsvis lette forsendelsen, ble han grå i håret av bare forskrekkelse. Han ga beskjed om at hvis vi ikke klarte å få til en bedre form for forsendelse, ville ikke han mer. Han hadde flere jern i ilden, og ville ikke ryke på en sånn lettsindighet.

Det var ikke annet å gjøre enn å forsøke å forbedre apparatet. Men fremdeles gikk det store konvolutter med avisbunker ut gjennom postverket. Så kom det beskjed om at vi gjennom våre kontakter skulle prøve å samle inn penger til avisdriften. Det syntes vi hørtes vanskelig ut. Kunne det virkelig la seg gjøre å kjøre distribusjonsapparatet vårt bakover? Men pengene strømmet inn. Ikke de helt store summene. Men noen hundrelapper passerte da gjennom våre hender.

For oss som var skolegutter med et par kroner uka i lommepenger, var dette store penger. Etter som tida gikk, utviklet vi større og større sjølvtilit. Jammen hadde vi klart å bygge opp et illegalt apparat.

Et kontaktsøkende menneske på den andre siden

Det ble oppfattet som en demonstrasjon at nordmenn aldri satte seg på en benk ved siden av en tysker om det kunne unngås. Selv etter at det var kommet påbud med straffetrusler om at vi måtte gjøre det, var det av de ting som ikke kunne falle oss inn. Men en søndag da en hel gjeng hadde vært på Colosseum og sett en svensk film, satt en høyere tysk offiser alene på en benk på trikken mens vi sto i flokk foran i vogna. Han så ikke ut til å ville bry seg, men da Hans Georg bemerket: «Tyskeren sitter like fordømt aleine, han,» slår han til. Han får stoppet vogna, og med assistanse av en menig SS-soldat blir vi kastet av trikken og fratatt våre legitimasjonskort. Vi var jo glade vi ikke ble arrestert på stedet, men ikke minst jeg som hadde Grinioppholdet bak meg, var litt bekymret for denne fillesaken.

Ut på kvelden ringte telefonen hjemme. Jeg fikk ordre om å stille på Hegdehaugen politistasjon sammen med de andre i gjengen. Det kunne bære galt av sted, men en norsk politistasjon lød forholdsvis beroligende. Det var stille og rolig rundt stasjonen da vi kom dit, så vi våget oss inn. Der satt den tyske offiseren, men den vakthavende norske politimannen førte ordet. Vi skulle slippe fra vår forseelse hvis vi betalte en bot på kr. 10,- pr. mann. Denne skulle gå til de bomberammede i Bergen. Politimannen la for sikkerhets skyld til at dette virkelig var et godt tilbud.

– Vil dere akseptere det?

Vel, ingen av oss hadde lyst til å forverre saka, og pengene skulle ikke engang gå til tyskerne. På alles vegne godtok jeg dette på stedet. Legitimasjonene skulle vi få igjen når vi hadde betalt neste dag. Siste trikk var for

lengst gått, så det var bare å ta beina fatt. Den tyske offiseren tok følge med oss. Vi forsto at dette var en del av hans betingelser. Ved Blindern Studenthjem, hvor han bodde, ble vi stående og prate med ham utenfor porten. Det viste seg at han egentlig var skolemann, rektor ved et tysk gymnas. Han fortalte at han var utskrevet som propagandaoffiser. Da han sa han het Axmann, spurte vi om han var bror av den tyske ungdomslederen. Han nikket. Vi forsto at her gjaldt det å holde tann for tunge, men han åpnet seg mer og mer, så vi etter hvert fikk et gløtt inn i et dannet menneskes bunnløse fortvilelse. Han forsto at krigen var tapt, og at alle hans tapre elever som var falt i kampen hadde gjort det forgieves. Han sa det ikke, men vi følte at han syntes vi var privilegerte som kunne føre krig ved å la være å sette oss ved siden av tyske soldater.

– Kan dere fatte hva det vil si å gå dag etter dag i et fremmed land og vente på brev hjemmefra om hvilke gater som nå er utbombet? En dag slutter brevene å komme. Da har de truffet vår gate.

Han raste ikke mot de alliertes bombing av de tyske byene. Han visste bare så altfor godt hvem som hadde begynt med bombing av byer. Vi forsto at det ikke var så lett å være propagandaoffiser om dagen, og så resten av tida gå og plages av nederlagsstemning. Det virket som han hadde valgt å behandle oss på denne måten for å få snakket ut. Til daglig måtte han bære sin bør av angst og fortvilelse for seg selv. Sine egne torde han sikkert ikke snakke åpent med.

Til slutt ble det så kaldt på beina å stå der ute i kulda at han sa takk og lot oss løpe. Vi spurtet i full fart opp Prestegårdsvegen. Vi hadde møtt en fiende, en slagen fiende, et medmenneske. For første gang under krigen følte vi medynk med en tysker.

Vi sikrer oss den første radioen

En dag i slutten av januar sto det en stor lastebil på skolegården da vi kom klokka ett. Tre-fire norske transportarbeidere hadde begynt å bære ned radioer fra loftet og stuet dem på lasteplanet. Vi sto og så på at lasteplanet begynte å fylles med kartonger merket Philips, Tandberg og Radionette.

Plutselig slo det oss at de bare hadde med seg en tysk vakt; og han holdt seg for det meste oppe på loftet. Arbeiderne gikk til og fra uten å bekymre seg over at bilen ble stående ubevoktet flere minutter av gangen. Vi så også at lastebilen ikke sto mer enn 10 skritt fra nedgangen til guttedoen. Fra den gikk en dør inn i den tomme matsalen, og derfra kunne vi komme inn i selve kjelleren.

Vi passet opp det øyeblikk da vi visste alle tre arbeiderne var på veg opp til loftet. Vips, var jeg borte og løftet ut fra lasteplanet en diger Philipskartong som så ut til å inneholde en super radio. Nazielevene på skolen sto heldigvis bak en svær vedstabel og ante ikke hva som skjedde. Det tok ikke mer enn tre fire sekunder før radioen var i sikkerhet nede på guttedoen. Der sto Ludvig klar, og så bar det innover i kjelleren til et forholdsvis brukbart gjemmested. Vi visste jo vi måtte ha den ut av skolen før skoledagen var slutt, men vi bestemte oss for å vente til mørket hadde lagt seg. Den eneste læreren som observerte radioens forsvinningsnummer, var den patruljerende lektor Strømme. At han var god nordmann visste vi godt, men han var teolog. Kanskje så han på det som et tjveri og slo alarm. Men da jeg kastet et forsiktig blikk på ham som jeg bakset med det svære apparatet, sto den gamle teologen og flirte over hele fjeset. Han passet også på å holde seg godt unna